

Karina Veltzé

UNIwersytet Jagielloński

 0000-0002-5580-5290

karinnjour@gmail.com

Zaprzeczenie jako forma osławiania sytuacji kryzysowej. Teorie spiskowe wokół pandemii wywołanej koronawirusem wśród społeczności internetowych

Denial as a Form of Adjusting to a Crisis Situation: Conspiracy Theories about the Coronavirus Pandemic among Internet Communities

ABSTRAKT

Artykuł porusza problematykę teorii spiskowych koncentrujących się wokół pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2, potocznie zwanym koronawirusem. Teorie te stały się sposobem reakcji na doświadczenie sytuacji kryzysowej i to właśnie jej zdefiniowanie stanowi punkt wyjścia dla rozważań. W dalszej części została nakreślona rola mediów w dobie pandemii. Teoria spiskowa jako sposób zaprzeczenia zaistniałej sytuacji została zdefiniowana wraz ze wskazaniem i scharakteryzowaniem najbardziej popularnych koncepcji w polskiej przestrzeni internetowej. Ostatnia część artykułu skupia się na wybranych grupach istniejących na portalu społecznościowym Facebook, których użytkownicy uzyskali miano „koronasceptyków”. Oprócz obserwacji ruchu wśród tego typu społeczności, analizie poddano tematykę, jaką poruszają w postach najbardziej aktywni internauci. Na koniec wskazane zostały skutki tworzenia i rozpowszechniania teorii spiskowych związanych z koronawirusem.

SŁOWA KLUCZOWE: KORONAWIRUS, TEORIE SPISKOWE, MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE, INFODEMIA, PANDEMIA

ABSTRACT

The paper explores the problem of conspiracy theories about the pandemic caused by the SARS-CoV-2, commonly known as the coronavirus. These theories have become a way of responding to the crisis situation and it is the definition of this phenomenon that is the starting point for further considerations. Later in the paper, we outline the role of the media in the era of the pandemic. We also define a conspiracy theory as a means to deny the situation as well as describe the most popular Internet conspiracy theories in Poland. The last part of the paper focuses on selected groups existing within Facebook, members of which are called „coronasceptics”. In addition to observing the behavior of such communities, we also analyze the topics discussed by their most active members. Finally, we indicate the effects of creating and disseminating conspiracy theories about the coronavirus.

KEYWORDS: CORONAVIRUS, CONSPIRACY THEORIES, SOCIAL MEDIA, INFODEMIC, PANDEMIC

WSTĘP

Wybuch pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 okazał się sytuacją, która wywarła wielki wpływ na wiele dziedzin dotyczących życia człowieka. Kryzys ten przybrał ogromne rozmiary, a rządy państw nie do końca potrafią sobie poradzić ze skutkami tej sytuacji. Silne oddziaływanie w postaci rozstroju funkcjonowania wielu instytucji dotyczy także świata mediów, które jednakże z uwagi na swoje zaawansowanie technologiczne jako jedne z pierwszych potrafiły szybko dostosować się do zaistniałych zmian.

Wszelkie sytuacje kryzysowe implikują przybieranie rozmaitych postaw społecznych. Jest to często okazja do zmanifestowania swoich poglądów wobec sprawy, a także wobec władz, szczególnie wtedy, gdy nie radzą sobie one z opanowaniem społecznej paniki. Zaprzeczanie istnieniu jakiegokolwiek pandemii, podważanie jej przebiegu czy nawet doszukiwanie się ukrytego sensu w jej wybuchu, to jedna z postaw, jaką można przyjąć w przypadku takiego kryzysu.

Interesującą grupą, z punktu widzenia badawczego, są internauci. Za pomocą mediów społecznościowych skupiają się oni w grupach reprezentujących pewne poglądy. Osoby nastawione sceptycznie wobec pandemii wywołanej koronawirusem nazywane są „koronasceptykami”, a ich rolę w medialnym przedstawieniu w dobie kryzysu jest podważanie wszelkich doniesień, decyzji i działań. Użytkownicy tacy odpowiadają głównie za rozpowszechnianie teorii spiskowych, podsycając w ten sposób pesymistyczne nastroje społeczne, bunt wobec autorytetów, w końcu zagrażając bezpieczeństwu informacyjnemu innych. Ich działanie wychodzi poza sferę odreagowania trudnej sytuacji, w której znalazło się społeczeństwo na całym świecie, stając się narzędziem walki z określonymi wrogami za pomocą nie do końca spójnej retoryki.

Niniejszy artykuł stanowi próbę przyjrzenia się z bliska postawom prezentowanym przez internautów skupionych wokół facebookowych grup, których popularność wyznacza liczba tzw. polubień. Wybrane do analizy grupy dostarczają mnogość materiału badawczego w postaci kilkudziesięciu wpisów dziennie o zróżnicowanym autorstwie, tematyce czy formie. Metodę do analizy zasięgów tychże mikrospołeczności stanowi *desk research*, która na podstawie ogólnodostępnych danych liczbowych pozwala na wskazanie wiodących „koronasceptycznych” zbiorowości. Z kolei analiza treści dokonana w trzech najpopularniejszych grupach dała możliwość wyodrębnienia wątków tematycznych nań obecnych oraz wyznaczenia podstawowych postaw, jakie mogą przybrać użytkownicy.

ROLA MEDIÓW W SYTUACJI KRYZYSOWEJ

Sytuacje kryzysowe czy wszelkie inne nieplanowane zdarzenia o różnym podłożu są powodem reorganizacji życia ludzkiego w wielu płaszczyznach o zdywersyfikowanym stopniu nasilenia. Zmianie ulega nie tylko sposób funkcjonowania podstawowych instytucji państwowych czy innych miejsc ułatwiających podstawową egzystencję człowieka, choć zasięg tych zmian zależy przede wszystkim od rodzaju sytuacji kryzysowej, jaka wystąpiła. Zmiany te dotyczą również przestrzeni medialnej, gdzie media tradycyjne oraz społecznościowe zyskują funkcję szczególnego informatora w temacie zaistniałych okoliczności, pojawiają się także różnego rodzaju rozwiązania pomagające obywatelom radzić sobie w trudnym czasie.

Jak definiuje psycholog Agnieszka Warchał (2020), sytuacja kryzysowa to „zdarzenie nagłe, najczęściej nieprzewidywalne, niespodziewane i związane z poważnymi zmianami w życiu człowieka. Każda znacząca zmiana w organizacji życia rodzinnego, społecznego czy zawodowego wywołuje silne psychologiczne napięcie i zaburzenie wewnętrznej równowagi emocjonalnej”. Warto przytoczyć również aspekt wpływu takiej sytuacji, który według Arthura Rebera sprowadza się do konieczności dokonania ponownej oceny sposobu myślenia i zaprowadzenia w nim niezbędnych zmian, a także reorganizacji zachowań czy uzupełnienia zasobów (Reber, 2000, s. 327). Sytuacja kryzysowa to zjawisko, na które z reguły nie można się przygotować, a ludzkie reakcje nań pozostają trudne do przewidzenia.

Istnieją dwa główne sposoby reagowania na sytuację kryzysową: podejście optymistyczne oraz podejście pesymistyczne (Kapler, 2003). Pierwsze z nich wydawałoby się nieść ze sobą dużo łagodniejszych skutki, a ogólne podejście do sytuacji sprawia, że człowiek wystawiony na próbę nie poszukuje niekorzystnych wyjaśnień dla zjawiska, jest też bardziej odporny na negatywne wiadomości związane z kryzysem. Podejście pesymistyczne można podzielić na trzy zasadnicze sposoby oswojenia nowej, niekomfortowej sytuacji: wyśmianie, wyparcie oraz zaprzeczenie. Spośród nich najbezpieczniejszą wydaje się wyśmianie, ponieważ nie prowadzi do fatalnych w skutkach praktyk związanych z negowaniem, na przykład podstawowych faktów istotnych z punktu widzenia zdrowia i życia ludzkiego. Zaprzeczanie z kolei to zjawisko mające potencjał niesienia dodatkowego zagrożenia, oprócz bezpośrednich konsekwencji sytuacji kryzysowej. Jest to postawa, która staje się siłą napędową szeroko pojętej dezinformacji.

Media, zarówno te w rozumieniu tradycyjnym – prasa, radio, telewizja, portale internetowe, jak i nowoczesnym – platformy komunikacji

społecznej, mają znaczący wpływ na to, w jaki sposób prezentowane są informacje o danym kryzysie oraz jaka postawa wobec niego zostanie przyjęta. Taktyka, jaką obierają zawodowe redakcje, może mieć następstwa pozytywne oraz negatywne. Do pozytywnych należy zaliczyć przede wszystkim bieżące rozpowszechnianie informacji bezpośrednio dotyczących kryzysu, jak również poruszanie tematów pobocznych, które mają z kryzysem tylko wybrane punkty wspólne. Media dostarczają także wiedzy specjalistycznej dzięki rozmowom z ekspertami czy decydentami, do których nie ma dostępu przeciętny obywatel lub dostęp taki jest obwarowany licznymi przeszkodami (np. brak dostatecznych kompetencji umysłowych, brak czasu, warunków i tym podobne). Wśród takich aspektów nie sposób nie wspomnieć o wsparciu i budowaniu jedności społecznej, tak istotnym w czasie powszechnej paniki.

Rozbudowany aparat informacji w dobie nagłego kryzysu ma też swoje negatywne konsekwencje. Przede wszystkim może prowadzić do dezinformacji (poprzez powielanie niesprawdzonych newsów z niepewnych źródeł) czy powodować u odbiorców dysonans poznawczy w przypadku przytaczania zbyt dużej liczby skrajnych opinii na dany temat czy wewnętrznie sprzecznych przekazów, co wcale nie jest rzadkim błędem nawet w profesjonalnych przekazach dziennikarskich. Nieumiejętne bądź celowe i złośliwe korzystanie z ramowania, a także ustalania agendy newsów może prowadzić do podsycania paniki poprzez kreowanie w umyśle odbiorcy świata, w którym wszelkie wymiary życia społecznego, politycznego czy zawodowego sprowadzają się do dyskusji o aktualnej sytuacji kryzysowej. W efekcie takich działań widzowie, słuchacze bądź czytelnicy mogą odnieść wrażenie przesycenia informacjami na dany temat, co może prowadzić do uniewrażliwienia lub jeszcze większego poczucia zagrożenia.

W czasie pandemii wywołanej SARS-CoV-2, zwanym potocznie koronawirusem, badacze określili gorączkę medialną wokół tego wydarzenia mianem infodemii. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje infodemię jako „szybkie rozprzestrzenianie się informacji różnych rodzajów, z uwzględnieniem plotek, pogłosek i niewiarygodnych informacji. Są one upowszechnione natychmiast i na skalę międzynarodową dzięki popularności telefonów komórkowych, mediów społecznościowych, internetu i innych technologii służących do porozumiewania się” (World Health Organization, 2020). Ponadto zjawisko to zakłada, że wszelkie doniesienia na temat pandemii, wirusa, zakażonych i tym podobnych zajęły niebywale dużo miejsca w debacie publicznej. Zaś tempo ich rozprzestrzeniania można przyrównać to namnażania właśnie różnego rodzaju drobnoustrojów,

takich jak wirusy czy bakterie. Według niektórych specjalistów, nie tylko w dziedzinie komunikowania, ale także wirusologii, infodemia staje się bardziej niebezpieczna od pandemii samego koronawirusa, gdyż bezpieczeństwo informacyjne ma bezpośredni wpływ na stan zdrowia, a nawet życie odbiorców tego typu doniesień. Najczęściej sfałszowane informacje pojawiające się wokół pandemii dotyczą odkryć naukowych, substancji wspomagających leczenie lub odporność oraz „dobrych” praktyk, jak uniknąć zakażenia. Skorzystanie z niewiarygodnych źródeł tego typu nowinek może narazić na zachorowanie lub zarażenie innych.

Rola mediów jest nieustannie podkreślana w przypadku debaty o infodemii. Szczególną uwagę należy tutaj zwrócić na media społecznościowe, gdzie przepływ informacji pozostaje niesamowicie dynamiczny, a algorytmy pełniące rolę *gatekeepera* nie działają w dostateczny sposób, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się informacji fałszywych. Możliwości technologiczne, wysoka liczba użytkowników, swoboda komunikacyjna (m.in. dzięki znajomości języków obcych) oraz złudne poczucie całkowitej anonimowości w sieci sprzyjają produkcji i rozpowszechnianiu wszelkich wzmianek dotyczących pandemii wywołanej koronawirusem.

TEORIE SPISKOWE I ICH ROLA W DOBIE PANDEMII

Teoria spiskowa to „teoria wyjaśniająca dane wydarzenie lub praktykę przez odwołanie się do intrygi zawiązanej przez ludzi posiadających znaczne wpływy, którzy starają się ukryć swoją rolę, przynajmniej do czasu zrealizowania swoich zamiarów” (Sunstein, Vermeule, 2009). Przytoczona definicja amerykańskich badaczy wyczerpuje znamiona, jakie musi spełniać dana sytuacja, aby można ją było określić mianem teorii spiskowej. Warto jednak zauważyć, że wedle niej taka teoria nie musi być jednoznacznie negatywna w założeniu i skutkach, na co najlepszym dowodem jest kłamstwo rodziców wobec dzieci na temat istnienia świętego Mikołaja (Guzowski, 2016). Jak podkreśla Janusz Guzowski, w literaturze przedmiotu wyróżnia się, za Michaeliem Barkunem, trzy rodzaje teorii spiskowych: dotyczące konkretnego wydarzenia, systemowe oraz superkonspiracje.

W przypadku pandemii wywołanej koronawirusem można powiedzieć o zastosowaniu dwóch rodzajów takich teorii, w zależności od czasu, w jakim nastąpiła obserwacja. Choć pandemia trwa stosunkowo od niedawna (oficjalne rozpoczęcie według oświadczenia Światowej Organizacji Zdrowia

to 11 marca 2020 roku), to teorie spiskowe, które zdążyły powstać w ciągu tych kilku miesięcy, rzadko kiedy dotyczą wyłącznie tej jednej sytuacji kryzysowej. Bardzo często zdarza się, że osoby wyjątkowo zaangażowane w narracje spiskowe łączą ze sobą inne podejrzane według siebie zjawiska i wydarzenia z pandemią spowodowaną koronawirusem, używając do tego pokrętnej, często zrozumiałej wyłącznie dla siebie i współwyznawców logiki. Najpopularniejszym wątkiem wśród polskich internautów, łączonym z wybuchem pandemii, jest instalacja masztów sieci bezprzewodowej 5G. Owe poszukiwania ukrytego sensu i celu w wielu wydarzeniach naraz są charakterystyczne dla myślenia spiskowego, ponieważ nie ma w nim „(...) miejsca na przypadek, jego zwolennicy doszukują się – jawnych lub celowo ukrywanych – związków między wszystkimi istotnymi wydarzeniami” (Guzowski, 2016).

Kim jest zatem osoba, która wierzy w teorie spiskowe? Dariusz Doliński wskazuje, że są to przede wszystkim ludzie o niezbyt wysokiej samoocenie, budujący ją na identyfikacji z jakąś grupą, chcący odzyskać kontrolę nad powstałym zamętem lub też po prostu bezradni, a ich działanie to wynik chęci zmniejszenia poczucia niepewności (Doliński, Szynal, 2020). Człowiek w ogóle charakteryzuje się łatwą wiarą w to, co pokrywa się z jego własnymi poglądami oraz stanem emocjonalnym, zatem to osoby mocno zestresowane wykazują większą wiarę w informacje negatywne i plotki. Te zaś z reguły podsycają strach i wrogość. Co więcej, teorie spiskowe mogą stać się narzędziem ułatwiającym danej osobie zaistnienie w przestrzeni publicznej, a także świetną okazją do emanacji własnych poglądów (szczególnie tych o charakterze skrajnym, reprezentującym niechęć wobec wybranej grupy społecznej, narodowej, etnicznej, mniejszościowej).

Miejscem rozprzestrzeniania teorii spiskowych związanych z koronawirusem są media społecznościowe, ale nie tylko. *Social media* to miejsce, gdzie tzw. koronasceptycy łączą się w grupy, udzielają sobie porad, lecz wszystko to odbywa się przede wszystkim za pomocą słowa, głównie pisanego. Pozostają natomiast inne przestrzenie, gdzie przekazem dominującym jest obraz, statyczny bądź ruchomy – mogą to być zarówno fora obrazkowe, jak i serwisy typu YouTube. Oczywiście przeciwników pandemii można znaleźć w sieci znacznie więcej, choć w pozostałych miejscach wirtualnego świata treści te nie są już tak dobrze widoczne, ogólnodostępne i wizualnie atrakcyjne. Media tradycyjne z kolei pełnią tutaj jedynie funkcję rozpowszechniacza (choćby przez informowanie o tego typu ruchach) oraz katalizatora.

TEORIE SPISKOWE ZWIĄZANE Z WIRUSEM SARS-COV-2

Mimo trwającej zaledwie kilka miesięcy pandemii wywołanej koronawirusem, internauci zdążyli stworzyć wokół niej bardzo dużo teorii spiskowych, o różnym podłożu. Podzielić je można na dwie zasadnicze grupy: teorie, które podważają w ogóle istnienie pandemii, przyjmując za punkt wyjścia ukryty cel jakiejś społeczności stojącej za fałszywym alarmem epidemiologicznym, oraz teorie, które wyjaśniają pochodzenia wirusa – z reguły jest to skutek niecnych działań grup interesu lub konkretnych państw. Na dzień pisania niniejszego artykułu, czyli około trzy miesiące po ogłoszeniu stanu pandemii, w przestrzeni wirtualnej (przenoszącej się również do debaty realnej) funkcjonuje trzynaście głównych teorii spiskowych – każda z nich ma oczywiście niezliczoną liczbę wariantów. Można zaobserwować także typowo lokalne „koronasceptyczne” akcenty.

Pierwszą grupą teorii spiskowych dotyczących pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 są pomysły, jakoby za rozpętniem tej sytuacji kryzysowej stały inne państwa lub konkretne jednostki. Głównym winowajcą w oczach sceptyków są rzecz jasna Chiny, z uwagi na fakt, że to właśnie tam wybuchło pierwsze ognisko choroby. Pojawiają się głosy, iż wirus to tak naprawdę chińska broń biologiczna, która wydostała się poza warunki laboratoryjne. Co do intencji rozprzestrzenienia wirusa, zdania są podzielone. Część osób uważa, że to celowe działanie, pozostali natomiast wierzą, że był to zwykły wypadek przy pracy.

Drugim winowajcą zaistniałej sytuacji są Stany Zjednoczone, które wedle niektórych głosów chcą osłabić gospodarczą potęgę Chin za pomocą działań CIA. Innym amerykańskim wątkiem w dyskusji jest spisek demokratów, którzy postanowili zainicjować zakażenia wirusem, aby uniemożliwić reelekcję Donalda Trumpa. W końcu pojawia się również teoria, jakoby SARS-CoV-2 wcale nie istniał, a ma stanowić jedynie przykrywkę dla załatwiania osobistych interesów Billa Gatesa i jego koncernu. Chodzi o rzekomą chęć wprowadzenia do masowej sprzedaży szczepionek na chorobę, której tak naprawdę nie ma.

Wśród mniej popularnych winowajców obecnej sytuacji na świecie znaleźli się również muzułmanie, którym przypisuje się celowe rozprzestrzenianie wirusa za pomocą kałania w miejscach publicznych (miałby to być sposób na zwalczanie innowierców). Obwinia się także rodzinę Rothschildów, imputując im chęć zaprowadzenia globalnego komunizmu. Choć nie

do końca pozostają jasne związki między wykorzystaniem koronawirusa do szerzenia jakiejkolwiek ideologii.

Równie popularną grupą teorii spiskowych są pomysły dotyczące zmian w obszarach nowych technologii. Największe emocje budzi obecnie instalacja nadajników bezprzewodowej sieci 5G. Internauci dopatrują się szkodliwości fal radiowych nadawanych przez tego typu przekaźniki, które mogą powodować niszczenie układu odpornościowego, a w konsekwencji podatność na zakażenie m.in. koronawirusem. Ponadto pandemia to według niektórych tylko przykrywką dla masowej instalacji oprzyrządowania potrzebnego do uruchomienia sieci 5G. Drugim silnym dyskursem dotyczącym nowych technologii jest idea, jakoby do ewentualnych szczepionek dodawano mikroczipy służące inwigilacji społeczeństwa. Owa inwigilacja ma być również umożliwiona przez zwiększoną częstotliwość płacenia kartą, o którą prosi wielu przedsiębiorców, aby unikać przepływu często dotykanej gotówki. Z finansami łączy się z kolei odmienne wyjaśnienie określające tę sytuację kryzysową jako pretekst do spowolnienia gospodarki i zniwelowania zjawiska konsumpcjonizmu.

Istnieje wielu zwolenników teorii, że za wybuchem pandemii stoi lobby farmaceutyczne, którego działania mają na celu sprzedaż leków i szczepionek, niekoniecznie skutecznych. Z tym tokiem myślenia silnie wiąże się inna teoria, głosząca, że pandemia wywołana koronawirusem to zaplanowane działania rządów, aby uregulować demografię społeczeństwa poprzez eliminację osób starszych jako najsłabszych i najmniej pożądanых jednostek.

Wreszcie pojawia się też wątek ściśle lokalny, wykreowany przez polskich odbiorców w nawiązaniu do wydarzeń dotyczących wyłącznie jednego kraju. Wedle ich toku rozumowania regulacje, które wprowadza się w związku z wykryciem dużej liczby zakażeń wśród górników na Górnym Śląsku, mają za zadanie wyniszczenie polskich kopalń. A to wszystko po to, aby nowi, niemieccy właściciele mogli je za bezcen wykupić.

SPOŁECZNOŚCI SKUPIONE WOKÓŁ TEORII SPISKOWYCH

Najważniejszą, a zarazem najprężniej rozwijającą się przestrzenią, w której „koronasceptycy” konsolidują się w grupy wsparcia, jest oczywiście platforma społecznościowa Facebook. Nie powinno to dziwić, biorąc pod uwagę możliwości, jakie oferuje ten serwis. Grupowaniu się sprzyja ogromna popularność tej witryny, zdywersyfikowane opcje dla użytkownika i narzędzia oraz nieograniczona żadnym limitem przestrzeń swobodnej wypowiedzi w dowolnej formie.

Facebook nie jest jednak do końca taki idealny. Z uwagi na wewnętrzną politykę bezpieczeństwa, rozbudowany aparat kontroli treści oraz zaawansowane algorytmy aktywność o profilu niewpisującym się w misję i ideę Facebooka może zostać zablokowana. W przypadku tak nośnego tematu jak pandemia spowodowana groźnym wirusem, biorąc pod uwagę szybko rozprzestrzeniające się *fake newsy* (chodzi o zjawisko infodemii opisane nieco wyżej), zespół i twórcy Facebooka poczuli się w odpowiedzialności zadbać o swoich użytkowników. Troska ta opiera się na optymalizacji treści pod kątem wiarygodności, szczególnie tych, które dotyczą pandemii. W efekcie newsy, posty, grupy założone na początku kryzysu, a noszące znamiona fałszu bądź dezinformacji, zostały po prostu skasowane, zablokowane lub nie wyświetlają się w propozycjach.

Taki los spotkał m.in. największą grupę zrzeszającą spiskowców na polskim Facebooku. Grupa „Nie wierzę w Koronawirusa – Grupa wsparcia / NIE JESTEŚ SAM”¹ w połowie maja 2020 roku liczyła 64 765 członków i generowała około dwustu postów dziennie. Miesiąc później bardzo trudno go znaleźć, dlatego że serwis nie proponuje go podczas wyszukiwania, nawet jeśli odbywa się ono przy użyciu pełnej nazwy grupy. Wyświetla się za to propozycja zupełnie innej grupy o bardzo podobnej nazwie, lecz zdecydowanie mniejszych zasięgach. Grupa „Nie wierzę w Koronawirusa – Grupa wsparcia – NIE Pozostaniesz SAM” liczy 161 członków² i generuje zaledwie kilka postów dziennie. Jej główna konkurentka zrzesza na ten sam moment 90 897 członków, choć średnia liczba postów na dzień nieco zmalała.

¹ Grupa dostępna [na:] <https://www.facebook.com/groups/705623010178549/about/> (dostęp: 18.06.2020).

² Stan na dzień: 18.06.2020 r.

Drugą największą grupą, do której przynależą krytykujący decyzję o ogłoszeniu pandemii, jest „koronawirus to ściema!”³ licząca obecnie 19 539 członków. Miesiąc wcześniej takich osób można było odnotować 13 593. Dyskusja wśród tej społeczności nie jest tak zawzięta jak u największej konkurencji, jednakże przyrost udostępnianych treści wynosi prawie 3,5 tys. postów w ciągu miesiąca, co stanowi mniejszy wynik w porównaniu do sytuacji sprzed trzydziestu dni.

Pozostałe grupy dotyczące tematyki sceptycyzmu wokół koronawirusa pozostają daleko w tyle, jeśli wziąć pod uwagę statystyki użytkowników czy liczbę postów. Grupa „Nie dam się zaszczepić na COVID-19 / I won't be vaccinated with Covid-19”⁴ liczy 3527 uczestników, a grupa „Nie wierzymy w pandemię Covid-19”⁵ liczy ich jedynie 1972. Warto zwrócić uwagę, że pierwsza z nich odnotowała w ciągu miesiąca ponad dwukrotne podwojenie liczby osób zainteresowanych.

O czym się zatem dyskutuje na tego typu grupach? Wątki tematyczne podejmowane przez użytkowników można podzielić na kilka sekcji. Najmniej angażujące to wszelkie linki odwołujące do innych publikacji, często w formie bloga, wideobloga lub amatorskiego filmiku popularno-naukowego. Można odnotować także zapytania wywołujące dyskusję lub te z prośbą o poradę oraz posty mające udzielić wsparcia, dodać otuchy. Trzecią sekcję stanowią wpisy o charakterze publicystycznym czy też mikroblogowym. Ostatnią z nich są wszelkiego rodzaju udostępnienia materiałów wizualnych o charakterze rozrywkowym, a więc: memy, komiksy, fotomontaże, karykatury.

Bardzo popularną sekcję stanowią porady lub też zapytania o nie. Na podstawie takich postów widać, że członkowie grupy usilnie poszukują wsparcia, legitymizacji swojego toku myślenia, a także wykazują wysoki poziom zaufania wobec obcych sobie ludzi. Tematyka owych porad zależy w dużej mierze oczywiście od agendy w mediach głównego nurtu, a także aktualnych zaleceń służby zdrowia czy decydentów politycznych. W połowie marca 2020 roku wiele zapytań dotyczyło słuszności noszenia maseczki czy też sposobów, jak uniknąć tej czynności bez płacenia mandatu. Stąd zatem wysyp porad dotyczących zorganizowania fikcyjnych zaświadczeń lekarskich o niemożności noszenia maseczki ze względu na stan zdrowia.

³ Grupa dostępna [na:] <https://www.facebook.com/groups/221907579087547/about/> (dostęp: 18.06.2020).

⁴ Grupa dostępna [na:] <https://www.facebook.com/groups/1446986432148530/about/> (dostęp: 18.06.2020).

⁵ Grupa dostępna [na:] <https://www.facebook.com/groups/548662952698344/> (dostęp: 18.06.2020).

Przez cały czas trwania pandemii przewija się także wątek szczepionek, przed którymi internauci próbowali się obronić i uniknąć ewentualnego obowiązku szczepienia na długo przed wprowadzeniem szczepionek na rynek, a nawet przed ich wynalezieniem.

Równie ciekawym i częstym wątkiem w dyskusjach na tego typu grupach są komentarze dotyczące bieżącej polityki rządu, a także działań służb sanitarnych czy porządkowych. Swego czasu ulubionym zajęciem członków grupy było kreowanie argumentów na wypadek kontroli policyjnej podczas opuszczenia domów w czasie najsurowszych obostrzeń epidemiologicznych. Na bieżąco osoby te odnoszą się również do cyklicznych konferencji prasowych premiera Mateusza Morawieckiego, byłego ministra zdrowia Łukasza Szumowskiego, obecnego ministra zdrowia Adama Niedzielskiego czy byłego ministra edukacji narodowej Dariusza Piontkowskiego oraz obecnego ministra edukacji i nauki Przemysława Czarńka. To ci właśnie politycy stali się w ostatnich miesiącach najważniejszymi aktorami medialnymi, od których decyzji zależało funkcjonowanie szkół, przedszkoli, żłobków, zakładów pracy oraz placówek medycznych. Jak można się spodziewać, większość decyzji podejmowanych na szczeblu centralnym „koronasceptycy” jednogłośnie krytykują, upatrując w nich zamachu na swoją wolność, prawa obywatelskie czy też zdrowie, a nawet życie. Nie brak wśród nich wulgarnych, spersonalizowanych ataków, nawet wobec służb porządkowych (szczególnie mowa tu o funkcjonariuszach Policji) wykonujących odgórne polecenia.

Część użytkowników należących do grup głoszących teorie spiskowe przejęła się swoją rolą na tyle, że stali się oni samozwańczymi guru i ekspertami nie tylko w dziedzinie decyzyjności w obliczu sytuacji kryzysowej, lecz także w kwestii medycyny. Z łatwością manipulują członkami mniej roztroptymi, zagubionymi i wątpięcymi, przedstawiając im jedyną słuszną drogę interpretacji całej sytuacji. Nie brak wywodów udowadniających, że noszenie maseczek jest jednoznacznie szkodliwe, a śmiertelność na chorobę Covid-19 nie powinna niepokoić, biorąc pod uwagę zmarłych z powodu innych schorzeń, chociażby powszechnej, sezonowej grypy. U wielu można odnotować też postawę przewodnika duchowego, na co wskazują udostępnienia czy formułowanie wszelkiego rodzaju prorocत्व lub zachęcanie do wspólnych modlitw.

KONSEKWENCJE ROZPOWSZECHNIANIA TEORII SPISKOWYCH

Teorie spiskowe powstające wokół pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 z założenia mają wydźwięk negatywny, bowiem za pomocą różnych narracji sceptycy starają się obalić istnienie samej pandemii lub umotywować jej obecność w pokrętny sposób. Można odnotować wiele skutków tego typu praktyk, jedne są oczywiście bardziej widoczne i oddziałujące na obywateli, inne pozostają niegroźnym wytworem wyobraźni bez większego wpływu na życie ludzkie. Skutki te można zasadniczo podzielić na widoczne od razu, często uderzające w grupy lub osoby oraz te, których oddziaływanie jeszcze nie jest mocno zarysowane, lecz długofalowe efekty mogą okazać się bardzo niebezpieczne.

Szukanie winowajcy obecnej kryzysowej sytuacji powoduje budowanie i wzmacnianie w społeczeństwie zjawiska ostracyzmu wobec konkretnej osoby lub nacji. Takimi aktorami tego medialnego wydarzenia są na pewno politycy – w polskiej przestrzeni osobą, której mowa nienawiści dotyka najczęściej, jest były minister zdrowia Łukasz Szumowski oraz pełniący obecnie tę funkcję Adam Niedzielski. Jeśli spojrzeć na tę sprawę globalnie, niewątpliwie wizerunkowo traci Donald Trump czy Bill Gates (choć polityką się nie zajmuje) oraz władze chińskie. Nacją, która może być wystawiona na szczególną krytykę społeczną, są obwiniani od początku Chińczycy, a także Żydzi, którym przypisuje się posiadanie skutecznej szczepionki i leków wyłącznie na użytek własny. Pojawienie się wątku żydowskiego w zasadzie już w trakcie trwania medialnej gorączki to efekt mechanizmu *Judeus ex Machina*⁶ – koncepcji austriackiej lingwistki Ruth Wodak (Wodak, 2018).

Teorie spiskowe o charakterze pesymistycznym zdecydowanie wpływają na kształtowanie postaw w społeczeństwie, nawet jeśli tylko znikoma część osób naprawdę w nie wierzy i angażuje się w ten dyskurs. Można odnotować podsycanie postaw o negatywnym nastawieniu oraz budowanie poczucia lęku i niepewności. Naukowcy łączą także tego typu teorie z ruchami skrajnymi i populistycznymi. Przypisuje się je nawet konkretnym siłom politycznym, które miałyby ich używać jako narzędzia retorycznego.

⁶ Koncepcja *Judeus ex Machina* zakłada, że wątek obwiniania Żydów za jakąś porażkę lub niepowodzenie może pojawić się w dyskusji na dowolny temat, bez jednoznacznego powiązania z Żydami czy Izraelem. Jest to jeden z rodzajów antysemityzmu.

Wreszcie ostatni wymiar konsekwencji rozpowszechniania i tworzenia teorii spiskowych, w zasadzie na dowolny temat, to bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa informacyjnego, w szczególności internautów codziennie bombardowanych informacjami z różnych źródeł. Następstwem zachwiania bezpieczeństwa informacyjnego odbiorców jest zamykanie się ich w bańkach informacyjnych. Można również wyciągnąć śmiały wniosek, że teorie spiskowe, jako informacje w większości fałszywe, niezwyfikowane stanowią bazę wyjściową do powstawania *fake newsów*, które jak wykazały już wielokrotnie badania medioznawcze, są szczególnie niebezpieczne i znacząco zaburzają jakość debaty w wirtualnym świecie.

BIBLIOGRAFIA

- Doliński, D., Szynal, Z. (2020). *Koronawirus. Błędy poznawcze, teorie spiskowe i manipulatorzy*. Pobrane z: Strefa Psyche Uniwersytetu SWPS, <https://www.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/21433-koronawirus-bledy-poznawcze-teorie-spiskowe-i-manipulatorzy> (18.06.2020).
- Guzowski, J. (2016). Psychologiczne źródła teorii spiskowych. *Internetowy Magazyn Filozoficzny Hybris*. Pobrane z: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11089_20139.
- Kapler, L. (2003). *Radzenie sobie z kryzysami życiowymi*. Pobrane z: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/63-terapia-uzalenienia-i-wspouzalenienia/292-radzenie-sobie-z-kryzysami-zyciowymi.html> (18.06.2020).
- Reber, A. (2000). *Słownik Psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sunstein, S., Vermeule, A. (2009). Conspiracy Theories: Causes and Cures. *The Journal of Political Philosophy*. 17(2). 202–227.
- Warchoń, A. (2020). *Skutki psychologiczne sytuacji kryzysowych – czyli jak pracownicy szczególnie narażeni powinni radzić sobie w sytuacji zagrożenia epidemicznego*. Pobrane z: <https://www.solidarnosc.org.pl/sbhiu/?p=1979> (18.06.2020).
- Wodak, R. (2018). *The radical right and antisemitism*. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/326846411_The_radical_right_and_antisemitism (18.06.2020).
- World Health Organization. (2018). *Managing epidemics. Key facts about major deadly diseases*. Pobrane z: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272442> (18.06.2020).

<https://www.facebook.com/groups/1446986432148530/about/> (18.06.2020).

<https://www.facebook.com/groups/221907579087547/about/> (18.06.2020).

<https://www.facebook.com/groups/548662952698344/> (18.06.2020).

<https://www.facebook.com/groups/705623010178549/about/> (18.06.2020).

<http://www.solidarnosc.org.pl/sbhiu/?p=1979> (18.06.2020).

